

**MEHNAT BOZORIDA MEHNAT RESURLARINING MOBILLIGI VA
MIGRATSIYASI****Turginova Mavludaxon Maxammadjanovna***Andijon mashinasozlik instituti "Iktisodiyot"**kafedrası assistenti*

Annotatsiya. Zamonaviy globallashgan dunyoda mehnat bozori dinamik va o'zgaruvchan tizim bo'lib, unda mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi muhim rol o'ynaydi. Mehnat resurslarining mobilligi – bu ishchilarning geografik joylashuvini, kasbini yoki ish turini o'zgartirish qobiliyatidir. Migratsiya esa mehnat resurslarining bir hududdan boshqa hududga ko'chishi jarayonini bildiradi. Ushbu ikki jarayon bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, mehnat bozorining samaradorligi, ish haqi darajasi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada O'zbekiston kontekstida mehnat bozorida mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi muammolari, ularning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini, shuningdek, ushbu jarayonlarni boshqarish bo'yicha tavsiyalar tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: kasbiy mobillik, ish joylari mobilligi, geografik mobillik, ichki migratsiya, tashqi migratsiya, mehnat bozorini rivojlantirish

Kirish. O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tish bilan bog'liq tub o'zgarishlar birinchi navbatda mehnat munosabatlariga benihoya kuchli ta'sir ko'rsatdi. Natijada iqtisodiy islohotlar jarayonida bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiy tizimga xos, uning ajralmas qismi va doimiy yo'ldoshi bo'lgan ishsizlik fenomeni yuzaga keldi. Iqtisodiyotda kechgan obyektiv jarayonlar oqibatida minglab, millionlab kishilar ishsiz qoldi, o'zlarining daromad manbaidan ajraldi. Endigina mustaqillikka erishgan yosh Respublikada kasbiy ta'lim tizimi mamlakatda shiddat bilan shakllananib borayotgan bozorning real talablaridan kelib chiqqan holda malakali mutaxassislar tayyorlash va qayta atyyorlash tizimiga hali moslashib ulgurmagani edi. Natijada mehnat bozorida ishchi kuchi taklifi va unga talab o'rtasida keskin tarkibiy disbalans yuzaga keldi va bozor munosabatlari o'rnashib borgan sayin tobora chuqurlashib bordi. Bularning hammasi ish haqi oila daromadining yakkayu-yagona manbai bo'lgan yollanma ishchilar uchun haqiqiy fojiaga aylandi, ularni yuzaga kelgan tang vaziyatdan chiqish, oilani ta'minlash choralari izlashga majbur qildi. Mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi hisoblanadi. Bu jarayonlar mehnat bozorini moslashuvchan qilish, iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash va aholi farovonligini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, mobillik va migratsiya jarayonlarini tartibga solish va ulardan kelib chiqadigan muammolarni hal qilish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu borada ta'lim, huquqiy himoya va xalqaro hamkorlikning ahamiyati katta. Yevropa Ittifoqi davlatlari o'rtasida mehnat mobilligini ta'minlash uchun yagona bozor prinsiplari joriy qilingan. Bu, ayniqsa, Sharqiy Yevropadan G'arbiy Yevropaga mehnat migratsiyasi jarayonini osonlashtirdi.

Biroq, migratsiya oqimlarining yuqori darajasi ayrim mamlakatlarda ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Mehnat bozori iqtisodiyotning asosiy elementlaridan biri bo'lib, u orqali ishchi kuchi iqtisodiyotning turli sohalariga taqsimlanadi. Mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi esa mehnat bozorining asosiy mexanizmlari hisoblanadi. Ushbu jarayonlar mehnat resurslarini samarali taqsimlashda, iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda va aholining turmush darajasini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Mehnat migratsiyasini iqtisodiy faoliyat sifatida tadqiq etish bizga uning iqtisodiy mohiyatini ochib berish, shuningdek migratsion jarayonlarga davlatning iqtisodiy siyosati qanday bo'lishi lozimligini tushunishga yordam beradi. Misol uchun, migrantlarning tashqi mehnat bozorlariga muttasil yo'l olishi mamlakatdagi ishchi kuchiga to'lovlar hajmini oshirib yubormaydimi? Ish haqlarining oshib ketishiga olib keladigan bo'lsa, milliy ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydimi? Umuman davlat tashqi mehnat migratsiyasiga yo'l olayotgan fuqarolarni qo'llab-quvvatlash siyosatni davom ettirishi lozimmi yoki yo'q? Bu kabi savollarga javob topish uchun migratsion jarayonlarning iqtisodiy mohiyatini tushunish talab etiladi. Biz ushbu maqolada shu masalani ko'rib chiqamiz.

Mehnat mobilligi – bu ishchilarning turli xil mehnat bozorlari segmentlari orasida erkin harakatlanish qobiliyatidir. Bu geografik mobillikni (hududlardan ko'chish), kasbiy mobillikni (kasb o'zgartirish) va ish joylari mobilligini (ish joyini o'zgartirish) o'z ichiga oladi.

- **Geografik mobillik:** Ishchilarning yashash joyini va ish joyini o'zgartirishga tayyorligi. Bu omil transport infratuzilmasi, turar-joy sharoitlari, ta'lim muassasalari mavjudligi va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy omillarga bog'liq. O'zbekistonda geografik mobillik darajasi hali ham past, bu esa asosan qishloq joylarida ishsizlikning yuqori bo'lishi va shaharlarga ko'chishning murakkabligi bilan bog'liq.

- **Kasbiy mobillik:** Ishchilarning kasbini o'zgartirishga tayyorligi. Bu omil ishchilarning malakasi, qayta tayyorlash imkoniyatlari, ish bozorining talabiga moslashuvchanligi bilan bog'liq. O'zbekistonda kasbiy mobillik darajasi past, chunki mehnat bozori talablariga moslashtirilgan qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlari yetarli emas.

- **Ish joylari mobilligi:** Ishchilarning ish joyini o'zgartirishga tayyorligi. Bu omil ish haqi darajasi, ish sharoitlari, ish beruvchining obro'si va boshqa omillarga bog'liq. O'zbekistonda ish joylari mobilligi darajasi nisbatan past, chunki ishsizlikning yuqori bo'lishi va ish joylarining cheklanganligi tufayli ishchilar ish joyini o'zgartirishga xavf-xatar qilmaydi.

O'zbekiston mehnat resurslarining xalqaro migratsiyasida faol ishtirok etuvchi davlatlardan biridir. O'zbekiston fuqarolari ko'p hollarda Rossiya, Qozog'iston va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda vaqtinchalik mehnat faoliyati bilan shug'ullanadilar. Davlat bu borada:

- Mehnat migrantlari huquqlarini himoya qilish;
- Migrantlar uchun malaka oshirish va kasbga tayyorlash kurslarini tashkil etish;

- Migratsiya jarayonlarini rasmiylashtirishni soddalashtirish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda

Mehnat migratsiyasi – bu ish qidirish maqsadida bir hududdan boshqa hududga ko'chish jarayonidir. Bu ichki migratsiyani (mamlakat ichida) va tashqi migratsiyani (chet elga) o'z ichiga oladi.

- **Ichki migratsiya:** O'zbekistonda qishloq aholisining shaharlarga ko'chishi keng tarqalgan hodisa. Bu asosan qishloq joylarida ishsizlikning yuqori bo'lishi va shaharlarda ish haqining yuqori bo'lishi bilan bog'liq. Ichki migratsiya natijasida shaharlarda aholining zichligi ortadi, infratuzilma yuklamasi oshadi va ijtimoiy muammolar yuzaga keladi.

- **Tashqi migratsiya:** O'zbekistondan Rossiya, Qozog'iston, Janubiy Koreya va boshqa davlatlarga mehnat migratsiyasi keng tarqalgan. Bu asosan O'zbekistonda ish haqining pastligi va chet elda ish haqining yuqori bo'lishi bilan bog'liq. Tashqi migratsiya pul o'tkazmalarining asosiy manbai bo'lsa-da, u O'zbekiston uchun malakali mehnat resurslarini yo'qotish bilan bog'liq muammolarni ham keltirib chiqaradi.

Mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi iqtisodiyotga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatadi:

- **Ijobiy ta'sir:** Mehnat mobilligi mehnat bozorining samaradorligini oshiradi, chunki ishchilar yuqori haq to'lanadigan va malakalariga mos keladigan ishlarni topishlari mumkin. Migratsiya esa mehnat tanqisligini qoplashga va iqtisodiy rivojlanishni tezlashtirishga yordam beradi. Pul o'tkazmalari milliy iqtisodiyotga qo'shimcha mablag' kirishiga olib keladi.

- **Salbiy ta'sir:** Mehnat migratsiyasi malakali mutaxassislarning mamlakatdan chiqib ketishiga olib kelishi mumkin, bu esa mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, migratsiya ijtimoiy muammolarni, masalan, shaharlarda turar-joy tanqisligini va ijtimoiy tarmoqlarning zaiflashishini keltirib chiqarishi mumkin.

Mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi ijtimoiy hayotga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi:

- **Oilaviy munosabatlar:** Migratsiya oilaviy munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki oila a'zolari uzoq vaqt davomida bir-biridan ajralib qolishlari mumkin.

- **Madaniy almashinuv:** Migratsiya turli madaniyatlarning o'zaro ta'siri va almashinuviga olib keladi, bu esa madaniy xilma-xillikni oshiradi.

- **Ijtimoiy tengsizlik:** Migratsiya ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkin, chunki migrantlar ko'pincha kam haq to'lanadigan va og'ir ish sharoitlarida ishlashga majbur bo'ladilar.

- **Jinsiy tengsizlik:** Ko'pincha ayollar mehnat migratsiyasida ko'proq himoyasiz bo'ladilar va ular kam haq to'lanadigan va xavfli ishlarda ishlashga majbur bo'ladilar.

Mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi jarayonlarini samarali boshqarish uchun quyidagi choralarni ko'rish mumkin:

- **Mehnat bozorini rivojlantirish:** Mehnat bozorining shaffofligini oshirish, ish qidirishga yordam beradigan axborot tizimlarini yaratish, kasb-hunar ta'limi va qayta tayyorlash dasturlarining sifatini oshirish.

- **Ichki migratsiyani boshqarish:** Shaharlarning infratuzilmasini rivojlantirish, arzon turar-joylar yaratish, ijtimoiy himoya tizimini yaxshilash.

- **Tashqi migratsiyani boshqarish:** Chet elda ishlayotgan migrantlarni qo'llab-quvvatlash, ularning huquqlarini himoya qilish, pul o'tkazmalarini samarali boshqarish tizimini yaratish.

- **Mehnat migratsiyasi siyosatini takomillashtirish:** Mehnat migratsiyasi bo'yicha xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, migrantlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish bo'yicha qonun hujjatlarini takomillashtirish.

- **Hududiy rivojlanish siyosatini amalga oshirish:** Qishloq joylarida ish o'rinlarini yaratish, infratuzilmani rivojlantirish, qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va qishloq aholisini daromadlarini oshirishga yo'naltirilgan dasturlarni amalga oshirish.

Xulosa. Mehnat bozorida mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi – bu murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu jarayonlarni samarali boshqarish davlatning iqtisodiy va ijtimoiy siyosati bilan chambarchas bog'liq. Mehnat bozorining samaradorligini oshirish, ishsizlikni kamaytirish va ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi jarayonlarini muvozanatli va adolatli boshqarish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Mehnat to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining "Migratsiya to'g'risida"gi Qonuni.
3. Lalith Munasinghe, "Specific Training Sometimes Cuts Wages and Always Cuts Turnover," *Journal of Labor Economics* 23 (April 2005): 213–233. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) hisobotlari.
4. The U.S. Census Bureau maintains up-to-date information on mobility patterns within the United States: www.census.gov/hhes/migration/
5. O'zbekiston Statistika qo'mitesi ma'lumotlari.
6. Ilmiy maqolalar va monografiyalar (tegishli manbalarni qo'shish kerak).
7. Barry R. Chiswick, "The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign Born Men," *Journal of Political Economy* 86 (October 1978): 897–921